

א בקדמון ברא יי ית
עמיא ויה ארעא: ג
וארעא ויה עריא
וריקניא וחישוכא על אפי
והומא ורוחא בן קדם יי
בנשעא על אפי מלא: ג
ואמר יי ליה גהורא והיה
גהורא: די והוא יי ית
גהורא ארו סב ואפריש יי

פנינו תר-גום יונתן

פרשת האזינו

חידושים ופנינים
בפרשנות המקרא
מתרגום יונתן בן עוזיאל

הרב מאיר שמיד

**פניני תרגום יונתן
הרב מאיר שפריר זצ"ל**

מחבר הספר
"משמעות האותיות"

כל הזכויות שמורות
בכל ענייני הגיליון ניתן לפנות:

05832-628-54
0686762@gmail.com

לקבלת הגיליון במייל:
0686762@gmail.com

נשמח לקבל הארות והערות

☎ 050-412-452-4
✉ Kasetgraf@gmail.com

נידוני הפרשה בתרגום יונתן

הַאֲזִינוּ הַשָּׁמַיִם וְאֲדַבְּרָה וְתִשְׁמַע הָאָרֶץ ♦ ההבדל בין נבואת משה לנבואת ישעיה..... ד

כִּי שֵׁם יְיָ אֶקְרָא ♦ האם מנין התיבות והאותיות שתיקנו חז"ל לומר בקדושה קודם אמירת שם ה' הוא מכוון?..... ז

הַצּוֹר תָּמִים פָּעָלוּ כִּי כָל דָּרְכָיו מִשְׁפָּט ♦ ארבעת הדברים שה' עוסק בהם בכל יום מרומזים בפסוק זה י שָׁאֵל אֲבִיר וַיַּגִּדָּה זִקְנִיָּה וַיֹּאמְרוּ לָהּ ♦ שאל אביר - ספר התורה. זקניך - ספרי הנביאים..... יג

יֵצֵב גְּבֻלַּת עַמִּים לְמִסְפָּר בְּנֵי יִשְׂרָאֵל ♦ מתי הוצב הגבול למנין העמים?..... יד

כִּי חֶלֶק יְיָ עֲמּוֹ יַעֲקֹב חֶפֶל נַחֲלָתוֹ ♦ עם ישראל חלקו ונחלתו של ה' - משום שעלו בגורל!..... טז

וְאֲנִי אֶקְנִיאֵם בְּלֹא עֵם בְּגוֹי נָבֵל אֲכַעִיסֵם ♦ סדר וסיבת הגלויות הרמוזים בפסוקים אלו..... יז

וְאֵיבֵינוּ פְּלִילִים ♦ הוא האויב הוא העד והוא השופט..... כ

רְאוּ עֵתָהּ כִּי אֲנִי אֲנִי הוּא... מִחֲצָתִי וְאֲנִי אֶרְפָּא וְאִין מִיָּדִי מִצִּיל ♦ את מי עתיד ה' למחוץ באופן שלא תהיה לו רפואה?..... כא

עֲלֵה אֶל הַר הָעֶבְרִים הַזֶּה ♦ משה רבנו חשב שעליה זו דומה לעליה להר סיני..... כג

וּמַת בָּהֶר אֲשֶׁר אֵתָהּ עָלָה שָׁמָּה ♦ תפילתו המיוחדת של משה בשעה זו להיכנס לארץ ישראל..... כד

פרשת האזינו

**הָאֲזִינוּ הַשָּׁמַיִם וְאֶדְבָּרָה וְתִשְׁמַע הָאָרֶץ • ההבדל בין
נבואת משה לנבואת ישעיה**

(דברים לב, א) הָאֲזִינוּ הַשָּׁמַיִם וְאֶדְבָּרָה וְתִשְׁמַע הָאָרֶץ אֲמַדִּי פִּי:

מה החילוק בין האזנה לשמיעה? ומדוע נאמרה הלשון 'האזנה' ביחס לשמים
והלשון 'שמיעה' ביחס לארץ?

בת"י מתבאר הדבר:

וְהָיָה דִּי מִטָּא קִיצִיָּה דְּמֹשֶׁה נְבִיא לְמַתְּפַנְשָׁא מְגוּ עֲלָמָא, אֲמַד
בְּלִבִּיהּ, לִיתְנָא מִסְּהִיד בְּעָמָא הָדִין סְהָדִין דְּטַעְמִין מִיתוּתָא
בְּעֲלָמָא הָדִין, הָאֲנָא מִסְּהִיד בְּהוּן סְהָדִין דְּלֹא טַעְמִין מִיתוּתָא
בְּעֲלָמָא הָדִין. בְּדָם סוּפִיָּהוּן לְאַתְחַדְתָּא לְעֲלָמָא דְּאַתִּי. יִשְׁעִיָּה
נְבִיא כַּד הָוָה מִתְנַבֵּי בְּכַנְיִשְׁתְּהוּן דִּישְׂרָאֵל יְהִיב שְׁמִיעָא לְשָׁמְיָא
וְצִיִּיתָא לְאַדְעָא, מִן בְּגִלְל דְּהָוָה קָרִיב לְאַדְעָא וְדַחִיק מִן שְׁמִיָּא.
בְּדָם מֹשֶׁה נְבִיא כַּד הָוָה מִתְנַבֵּי בְּכַנְיִשְׁתְּהוּן דִּישְׂרָאֵל, יְהִיב שְׁמִיעָא
לְאַדְעָא וְצִיִּיתָא לְשָׁמְיָא, מִן בְּגִלְל דְּהָוָה קָרִיב לְשָׁמְיָא וְדַחִיק מִן
אַדְעָא. דְּהָבִין כְּתִיב אֲצִיתוּ שְׁמִיָּא וְאַמְלִיל וְתִשְׁמַע אֲדָעָא מִמְּלַל
פְּמִי:

[ויהי כאשר הגיע קצו של משה הנביא להאסף מתוך העולם, ויאמר]

בלבו, איני מעיד בעם הזה עדים הטועמים מיתה בעולם הזה, הנה אני מעיד בהם עדים שלא טעמו טעם מיתה בעולם הזה, אך סופם להתחדש לעולם הבא. ישעיה הנביא כאשר היה מתנבא בקהלות ישראל נתן שמיעה לשמים והאזנה לארץ, בגלל שהיה קרוב לארץ ורחוק משמים. אך משה הנביא כאשר היה מתנבא בקהלות ישראל נתן שמיעה לארץ והאזנה לשמים, בגלל שהיה קרוב לשמים ורחוק מהארץ. כי כן כתוב האזינו השמים ואדבר, ותשמע הארץ אמרי פי]

מבואר בת"י ג' נקודות:

מדוע השביע משה את השמים והארץ?

א. הטעם שמשה השביע את השמים ואת הארץ, מפני שמשה רצה להעיד בהם עדים שלא טועמים טעם מיתה בעולם הזה, שאם יאמרו לאחר מותו, לא קיבלנו עלינו את הברית, יהיה מי שיכחישם, (כמו שהובא ברש"י מהספרי).

האם השמים והארץ קיימים לעולם?

ב. השמים והארץ קיימים לעולם, אך אף הם עתידים להתחדש לעולם הבא.

בת"י משמע שאופן ההתחדשות שעתידים השמים להתחדש הוא כפשוטו, **שיהיו שמים חדשים ממש**. ובתרגום ירושלמי (כאן) הביא על כך את הפסוק בישעיה (טז, טז): 'כי הנני בורא שמים חדשים וארץ חדשה'. וברש"י (שם) הביא ב' פירושים מה הם 'שמים חדשים' א. שיתחדשו **שרי מעלה** ויהיו שרי ישראל עליונים ושרי האומות תחתונים. ב. שיתחדשו השמים ממש, וכתב שהוא הפירוש העיקרי. וכן פירש האב"ע (שם) וז"ל:

והנכון כי השמים הם הרקיע, והשם יחדש אויר טוב שיהיו בני האדם בריאים בגופם, ויחיו שנים רבות, וגם יוסיף בכח הארץ, והנה היא חדשה.

וביאר זאת המלבי"ם (שם) שהיות והשמים והארץ נבראו על תכונה וטבע, מן הנמנע שיהיה טוב תמידי בלא רע, אבל לאחר ההתחדשות יהיה חומרם משונה בטבעו ממה שהיה עד הנה, עד שלא ימצא רע והעדר כלל.

ישנם מן המפרשים שסבורים שלא יהיה שום שינוי בתכונת השמים והארץ עצמם, והפסוק מדבר על דרך משל, ראה הערה¹.

החילוק בין האזנה לשמיעה – בין נבואת משה לנבואת ישעיה

ג. עוד מבואר בת"י החילוק בין לשון האזנה ללשון שמיעה, שלשון ההאזנה שייכת בדבר **שקרוב לאדם**, שבכדי לשמוע את דבריו נדרשת רק ההאזנה. ואילו שמיעה אמורה על דיבור עם דבר הנמצא **במרחק יותר** שנצרכת שם שמיעה.

ובכך ביאר את ההבדל הלשוני בין נבואת משה בה הזכיר לשון האזנה לשמים ולשון שמיעה לארץ. לבין ישעיה שהזכיר לשון שמיעה לשמים ולשון האזנה לארץ, כנאמר (ישעיה א, ב): 'שמעו שמים והאזיני ארץ כי פי ה' דבר'. שמשה היה קרוב יותר לשמים ורחוק מן הארץ וממילא השמים הוצרכו להאזנה, ואילו הארץ לשמיעה. משא"כ ישעיה היה קרוב יותר לארץ ורחוק מהשמים לכן הוצרכו השמים לשמיעה והארץ להאזנה.

כדברי ת"י מבואר בספרי:

האזינו השמים - לפי שהיה משה קרוב לשמים, לפיכך אמר האזינו השמים, ולפי שהיה רחוק מן הארץ, לפיכך אמר ותשמע הארץ אמרי פי. בא ישעיה וסמך לדבר ואמר שמעו שמים והאזיני ארץ (ישעיהו א, ב). **שמעו שמים** - שהיה רחוק מן השמים. **והאזיני ארץ** - שהיה קרוב לארץ.

אמנם בספרי נאמר גם פירוש נוסף והוא המובא ברש"י (ישעיה א, ב) ובדעת זקנים כאן שנבואת ישעיה באה להשלים את נבואת משה:

חכמים אומרים אין הדבר כן, אלא שהעדים מעידים, אם נמצאו דבריהם מכוונים כאחד, עדותם קיימת ואם לאו אין עדותם קיימת. כך אילו אמר משה **האזינו השמים** ושותק, היו שמים אומרים לא שמענו אלא בהאזנה, **ותשמע הארץ** - היתה הארץ אומרת לא שמעתי אלא בשמיעה. בא ישעיה וסמך לדבר **שמעו שמים והאזיני ארץ**, ליתן האזנה ושמיעה לשמים, והאזנה ושמיעה לארץ.

1. המצודות והרד"ק פירשו שהמקרא מדבר על דרך משל, שמרוב הטובה שתהיה, ירגישו כאלו העולם חדש, השמים חדשים, והארץ חדשה. עיי"ש. ועיין באב"ע שהביא פירוש נוסף מרבי יהודה המדקדק.

כִּי שֵׁם יְיָ אֶקְרָא • האם מנין התיבות והאותיות שתיקנו חז"ל לומר בקדושה קודם אמירת שם ה' הוא מכוון?

(דברים לב, ג) כִּי שֵׁם יְיָ אֶקְרָא הָבוּ גִדְל לְאַלְקִינוּ:

מדוע נכנס פסוק זה שהיה ראוי לפתוח בו באמצע ענין? ומדוע נזכר שם ה' בשירת האזינו רק כעת?

בת"י מתבאר הדבר:

ווי להון לרשיעיא דמדכרין שְׁמָא קְדִישָׁא בְּגִדּוּפִין. אָרוּם מִשָּׁה דְּהוּה רַבְּחוּן דִּישְׂדָּאֵל לֹא הָוּה אֶפְשֵׁר לִיה לְמִדְכַּר יְת שְׁמָא קְדִישָׁא עַד דְּהוּה מְחַנֵּךְ פּוּמִיָּה בְּרִישׁ שִׁירְתָּא בְּתַמְנִין וְחִמְשָׁא אֲתִין דְּהִינּוּן עֲשָׂרִין וְחַד מִלִּין, וּמִן בְּתַר בְּדִין אָמַר אָרוּם בְּשְׁמָא דִּי אָנָּא מְצַלִּי, וְאַתּוֹן עֲמָא בֵּית יִשְׂרָאֵל הָבוּ אִיקַר וְדְבוּתָא קָדָם אֱלֹהֵנָּא:

[אוי להם לרשעים המזכירים שם הקדוש בזלזולים. משה שהיה רבם של ישראל לא היה אפשר לו להזכיר את השם הקדוש עד שהיה מחנך פיו בתחלת השירה בשמונים וחמשה אותיות שהם עשרים ואחד מילים, ואחרי כן אמר כי בשם ה' אני מתפלל, ואתם עם בית ישראל הבו כבוד וגדולה לפני אלקינו]

ת"י מבאר שמשה לימד את ישראל שאין לגשת להזכרת שם שמים אלא בהכנה², ולכן רק לאחר שחנך את פיו בדברי שירה של שמונים וחמש אותיות שהם עשרים ואחד מילים, יכל להזכיר את ה'.

מנין למד משה דבר זה? ומדוע דווקא מנין זה של מילים ואותיות?

2. ובטור (או"ח קכד) הביא שהרא"ש למד ממקרא זה את אמירת ברוך הוא וברוך שמו.

על כך מבואר בתרגום ירושלמי כאן³, והמקור הוא מהספרי, וז"ל הספרי:

כי שם ה' אקרא - נמצינו למדים שלא הזכיר משה שמו של מקום אלא לאחר עשרים ואחד דבר. **ממי למד? ממלאכי השרת, שאין מלאכי השרת מזכירים את השם אלא לאחר ג' קדושות**, שנאמר: וקרא זה אל זה ואמר קדוש קדוש קדוש יי"י צבאות (ישעיהו ו, ג). אמר משה: **די שאהיה בפחות משבעה כמלאכי השרת**. והרי דברים קל וחומר, ומה משה שהוא חכם חכמים, גדול שבגדולים, לא הזכיר שמו של מקום אלא לאחר עשרים ואחד דבר, המזכיר שמו של מקום בחנם על אחת כמה וכמה.

החזקוני מבאר את דברי הספרי, שמשה למד מהמלאכים שהם מזכירים את השם לאחר שלש תיבות של קדוש קדוש קדוש, ודי לו למשה להזכיר את ה', אחר ז' מהם - **בכפל ז' מהם**, כלומר אחר ז' פעמים שלש תיבות שהם עולים ביחד כ"א תיבות. והם מנין התיבות שמתחילת האזינו ועד הזכרת השם. עכ"ד.

בחזקוני לא מפורש מנין למד משה שבכ"א תיבות אלו צריכים למנות פ"ה אותיות כמבואר בת"י ובתרגום ירושלמי, שמשה הזכיר את ה' רק לאחר פ"ה אותיות של שבח. אמנם משמע בדבריו שאף זה נלמד מהמלאכים דהיינו שמנין האותיות ב'קדוש קדוש קדוש' הוא י"ב, וז' פעמים י"ב עולה פ"ד. (ואכן צ"ב מדוע הוסיף משה עוד אות אחת, ונהיה פ"ה אותיות)

הטעם שבקדושה מזכירין כ"א תיבות או פ"ה אותיות של שבח

החזקוני הוסיף שמטעם זה תקנו חכמים בכל הקדושות כ"א תיבות של שבח קודם שמזכירים את השם. וזהו סדרן בנוסח זה:

נקדש שמך בעולם, כשם שמקדישים אותו בשמי מרום, וכן כתוב
על יד נביאך, וקרא זה אל זה ואמר קדוש קדוש קדוש.

3. וז"ל (בתרגום מארמית): "כי לאחד ממלאכי מרום לא אפשר להזכיר שם המפורש, עד זמן שהם אומרים קדוש קדוש קדוש שלש פעמים, ומהם למד משה ולא היה מזכיר שם המפורש, עד זמן שהיה מחנך פיו בעשרים ואחד מילים, שהם שמונים וחמשה אותיות...".

4. אולי המקום לציין לדברי הגמ' בשבת (קטו:): ששיעור ס"ת הכי קטן לענין קדושת כתבי הקודש הוא ס"ת בן פ"ה אותיות, ולמדו זאת מפרשת 'ויהי בנסוע' שהוא ס"ת לעצמו ויש בה פ"ה אותיות.

ובקדושת יוצר בשבת ישנם פ"ה אותיות בנוסח זה:

נקדישך ונעריצך, כסוד שכל שיח שרפי קודש המקדישים שמך
בקדוש, ככתוב על יד נביאך וקרא זה אלא זה ואמר קדוש קדוש
קדוש.

בנוסח המופיע בחזקוני ישנם סה"כ פ"ח אותיות וכ"ב תיבות והוא צ"ב דהחזקוני הקדים שיש בזה פ"ה אותיות. והנה בנוסח זה מופיעה המילה 'שכל' שאינה ידועה בנוסחאות המצויות ואכן בלעדה המנין מכוון בדיוק פ"ה אותיות וכ"א תיבות⁵. ואולי משגה הוא כי החזקוני כותב להדיא שנוסח זה עולה פ"ה תיבות. (מאידך צ"ע מדוע לא כתב שגם הוא עולה כ"א תיבות, ואולי מדויק מזה שהוא כ"ב תיבות עם המילה שכל וצ"ע).

עוד הוסיף החזקוני שגם בקדושת כתר אומרים פ"ה תיבות קודם שאומרים שם ה', בנוסח זה:

כתר יתנו לך המוני מעלה, עם עמך קבוצי מטה, יחד קדושה לך
ישלשו, ככתוב על יד נביאך וקרא זה אל זה ואמר קדוש קדוש
קדוש.

וצ"ע שמנין התיבות כאן הוא פ"ו ולא פ"ה. עוד יש לציין שלנוסח המצוי כהיום בקדושת כתר נאמר שם ה' לאחר ג' תיבות: כתר יתנו לך - ה' אלוקינו⁶.

יש לציין בכל זה לדברי הגמ' בחולין (צא:):

חביבין ישראל לפני הקדוש ברוך הוא יותר ממלאכי השרת...

5. ואולי מסירים את הוא"ו של קדוש ג' פעמים והוא עולה יפה, אך בנוסח שלפנינו מופיע עם וא"ו. גם צ"ע עצם הנוסח מהו 'סוד שכל'? ועיין בתוס' חגיגה (יג. ד"ה 'מזיעתן'): "שיש אות במלאכים הקבועים שממתינים זה לזה לומר שירה. ואלו החדשים שאינם יודעים הדת ממנהרין לשורר ונתחייבו כליה, והיינו אשר תקנו ויסדו אנשי כנסת הגדולה ביוצר ונותנין רשות זה לזה קדושה כולם כאחד עונין ואומרים". ואולי ידיעת דת זו היא 'סוד שכל', ויל"ע.

6. בטור (או"ח קכה) הביא את נוסח הקדושה שאומרים באשכנז: נקדש את שמך בעולם כשם שמקדישים אותנו בשמי מרום. וכן כתוב על יד נביאך וקרא זה אל זה ואמר. והוסיף שבנוסח זה יש י"ד תיבות (קודם שאומרים קדוש) והם כנגד הי"ד תיבות שיש בפסוק (ישעיה ו, ג) 'וקרא זה אל זה ואמר'. והנה בנוסח זה שהביא יש י"ט תיבות, ויש שמחקו את המילים 'וכן כתוב על ידי נביאך' וראה בב"ח שפירש שמנין הי"ד תיבות הוא עד המילים 'וקרא זה אל זה ואמר'.

ישראל מזכירין את השם אחר שתי תיבות, שנאמר "שמע ישראל ה'". ומלאכי השרת אין מזכירין את השם אלא לאחר שלש תיבות כדכתיב "קדוש קדוש קדוש ה' צבאות.

ומשמע בגמרא שמפני חביבותן של ישראל אין צריכים להקדים ג' תיבות כמו המלאכים אלא פחות, וזה ההיפך מהלימוד שלמד משה מהמלאכים והבין שהוא צריך להוסיף כפל שבע שבח יתר על המלאכים. וצ"ע.

אם יש תועלת במניית התיבות שבשמונה עשרה

וראה מה שכתב הטור (בשם אחיו ה"ר יחיאל) אודות מניית התיבות שבתפילת שמונה עשרה:

"דורשי רשומות הם חסידי אשכנז אשר היו שוקלים וסופרים מספר מנין תיבות התפילות והברכות וכנגד מה נתקנו". ופירט שם כמה מדרדשותיהם עיי"ש. ובב"י (שם אות ח) הביא מש"כ ע"ז האבודרהם: "יש אנשים שמנו התיבות שיש בכל ברכה וברכה מ"ח והביאו פסוקים על כל ברכה מענינה שעולין תיבותיהן כמנין תיבות הברכה, וכן עשיתי אני בראשונה מנין כזה. ואח"כ נראה לי שאין לו יסוד ולא שורש כי לא תמצא מקום בעולם שאומרים י"ח בענין אחד תיבה בתיבה, אלא יש מוסיפין תיבות ויש גורעין, וא"כ המנין הזה אינו מועיל אלא למי שעשאו ולא לזולתו ולמה נטריח הספרים לכתבו.

הַצּוּר תָּמִים פָּעָלוּ כִּי כָּל דְּרָכָיו מְשֻׁפָּט • ארבעת

הדברים שה' עוסק בהם בכל יום מרומזים בפסוק זה

(דברים לב, ד) הַצּוּר תָּמִים פָּעָלוּ כִּי כָּל דְּרָכָיו מְשֻׁפָּט קֵל אֱמוּנָה וְאֵין עוֹל צַדִּיק וְיֵשֶׁד הוּא:

מה טמון בארבעת השבחים שלכאורה מורים על אותו ענין - 'תמים פעלו' 'דרכיו משפט' 'קל אמונה' 'צדיק וישד הוא'?

רש"י מפרש שיש כאן ד' נקודות בדרכי הנהגת ה' עם הצדיקים והרשעים. א. תמים פעלו - אע"פ שהוא חזק כשמביא פורענות על עוברי רצונו לא בשטף הא מביא אלא בדין. ב. קל

אמונה - אע"פ שמאחר את תגמול הצדיקים מ"מ נאמן לשלם צדקתם לעולם הבא. ג. ואין עול - אף לרשעים משלם שכר צדקתם בעוה"ז. ד. צדיק וישר הוא - הכל מצדיקים עליהם את דינו.

ת"י מפרש באופ"א ולדבריו הפסוק נסוב על עיסוקו של הקב"ה בחלקי היום:

אָמַר מֹשֶׁה נְבִיא, בְּד סְלִיקַת לְטוֹוֹרָא דְּסִינִי, חֲמִית רַבּוֹן כָּל עֲלָמִיא
יְי, מְרַבֵּעַ יוֹמָא לְאַדְרַבְעָא חוֹלְקִין, תְּלַת שְׁעִין עָסִיק בְּאַזְדִּייתָא.
וְתַלְת עָסִיק בְּדִינָא. וְתַלְת מְוֹזֶזֶג בֵּין גְּבַד לְאַיְתָא וְגֹזֵד לְמַדְזָמָם
וּמְאִיד. וְתַלְת מִפְּרָנָס כָּל בְּדִייתָא, דְּהִכִּין כְּתִיב תִּקְיָף דְּשַׁלְמִין
עֹבְדֵי אֲרוֹם כָּל אֲדַחְתֵּי דִינָא, אֱלֹהָא מְהִימְנָא דְּמִן קְדָמוּי עוֹלָא
לֹא נָפִיק דְּזַכָּאִי וְקָשִׁיט הוּא:

[אמר משה הנביא, כאשר עליתי להר סיני, ראיתי רבון כל העולמים
ה', מרבע היום לארבע חלקים, שלש שעות עוסק בתורה. ושלש עוסק
במשפט. ושלש מזוזג בין איש לאשה, וגוזר לגבוה ושפל. ושלש מפרנס
כל הבריות. כי כך כתוב - חזק שתמימים מעשיו, כי כל דרכיו משפט קל
נאמן שמלפניו עולה לא יוצאת. שצדיק וישר הוא]

ת"י מביא את מאמר משה רבנו אודות **סדר יומו של הקב"ה**, ממה שראה בהיותו בהר, ומסיים
ת"י שכך כתוב בפסוק: 'הצור תמים פעלו וגו', וצ"ב היכן נרמז בפסוק עיסוקים אלו של
הקב"ה?

הנו"כ יהונתן מבאר שת"י מפרש את הפסוק כך:

הצור תמים פעלו - משמעותו שלימות וזה מראה על לימוד התורה שנקרת 'תמימה' -
שלימה, והקב"ה עסוק בה.

כי כל דרכיו משפט - המשפט מורה על הדין וזהו הג' שעות שעוסק ה' בדין.

קל אמונה ואין עוול - זה ענין הזיווג שמזוזג איש לאשה לצורך קיום העולם, וזה נקרא
'אמונה' כי יש כאן 'זריעה' וכמו שסדר זרעים נקרא 'אמונת' (שבת לא:). וכמבואר בתוס' (שם
בשם הירושלמי) שהאמונה בזריעה היא מה שאדם מאמין בבוראו וזורע, כך גם ענין האמונה

בזיווגים היא שהיות ומזווגים לאדם מן השמים, יש להאמין שהקב"ה מזווג לאדם לפי מעשיו, ועל כך נאמר 'קל אמונה ואין עוול'.

צדיק וישר הוא – צדקותו וישרתו מתבטאת בכך שהוא מפרנס את כל הבריות, וזהו העיסוק האחרון ביומו של הקב"ה.

בגמ' בע"ז (ג:) מובא גירסא אחרת על עיסוקו של הקב"ה בחלקי היום:

אמר רב יהודה אמר רב שתיים עשרה שעות הוי היום, שלש הראשונות הקב"ה יושב ועוסק בתורה. שניות יושב וזן את כל העולם כולו, כיון שרואה שנתחייב עולם כלייה עומד מכסא הדין ויושב על כסא רחמים. שלישיות יושב וזן את כל העולם כולו מקרני ראמים עד ביצי כנים. רביעיות יושב ומשחק עם לזיתן שנאמר (תהילים קד, כו) לזיתן זה יצרת לשחק בו.⁷

הקשר בין הזיווגים למשפיל ומרומם

נקודה מעניינת מדויקת מדברי ת"י אלו, כשמזכיר שג' שעות הקב"ה מזווג בין איש לאשתו מוסיף שבג' שעות אלו הקב"ה גוזר על הבריות לרומם ולהנמיך, ומסמיכות הדברים משמע **שיש קשר ביניהם**, ויש לידע מהו?

בפירוש יונתן מציין לדברי הגמ' (סוטה ב.) שם נאמר שארבעים יום קודם יצירת הוולד יוצאת בת קול המכרזת בת פלוני לפלוני, בית פלוני לפלוני, שדה פלונית לפלוני. הרי שגם בגמ' הסמיכו את ב' הענינים.

והביאור הוא שלצורך הקמת בית מקבל האדם בית ושדה, ולכן הבת קול מכרזת את זה באותה שעה שמכרזת על זיווגו, וזהו 'המרומם', ויתכן אף להיפך שלעיתים נצרך האדם לאבד מנכסיו לצורך זיווגו, כדאמרו ביבמות (סג.) 'נחות דרגא נתיב איתתא' – 'רד מדרגה ושא לך אישה'. כלומר שחשבון זה של מרומם ומנמיך נגזר מהגזירה על זיווגו, ומשום כך נדון ענין זה בשעה שהקב"ה מזווג זיווגים.

7. ויעו"ש עוד שמיום שחרב ביהמ"ק אין שחוק לפני הקב"ה, וברביעיות מאי קעביד – יושב ומלמד תשב"ר תורה. ועיי"ש עוד ב' אנפי מאי עביד קוב"ה ב"ב שעות הלילה.

שָׁאֵל אָבִיךָ וַיַּגִּדְךָ זִקְנֶיךָ וַיֹּאמְרוּ לָךְ • שאל אביך - ספר התורה. זקניך - ספרי הנביאים

(דברים לב, ז) זְכֹר יְמֹת עוֹלָם בֵּינוּ שְׁנוֹת דָּר וְדָר שָׁאֵל אָבִיךָ וַיַּגִּדְךָ
זִקְנֶיךָ וַיֹּאמְרוּ לָךְ:

מי הם אביך - וזקניך האמורים במקרא, אבות כפשוטו?

רש"י מפרש (וכ"ה בספרי) שהמקרא לא מדבר כפשוטו, אלא אביך אלו הנביאים, זקניך אלו החכמים. ובשפתי חכמים מבאר שהוקשה לרש"י שמא גם אביך לא ידע, לכן פירש שאביך אלו הנביאים אשר וודאי יודעים.

אמנם האב"ע והבעל הטורים משמע שפירשו שמדובר על אבות כפשוטו.

אולם ת"י מפרש בדרך מחודשת:

אִידְכְּרוּ מִן יוֹמֵת עֲלֵמָא, אֲתַבּוֹנְנוּ בְּשִׁנְתָּהוֹן דְּכָל דָּר וְדָר, קְדוֹן
בְּסַפְרֵי אוֹדֵייתָא וַיִּתְּנוּן לְכוֹן וּבְסַפְרֵי גְבִיָּא וַיִּמְדוּן לְכוֹן:

[היזכרו מימות עולם, התבוננו בשנותיהם של כל דור ודור, קדאו בספרי
התורה ויגידו לכם ובספרי הנביאים ויאמרו לכם]

לדברי ת"י כלל לא מדובר על 'שאלה' מול אנשים, אלא ההגדה של אביך והאמירה של זקניך
תבוא אליך על ידי הקריאה בספריהם. 'אביך' זה הקב"ה כדכתב להלן הלא הוא אביך קנך
וגו', ולכן 'שאל אביך' - תקרא בספר התורה שהוא ספרו של הקב"ה. 'זקניך' אלו הנביאים
ולכן 'זקניך ויאמר לך' - תקרא בספרי הנביאים, ועל ידי זה יאמרו לך.

יֵצֵב גְּבֻלַּת עַמִּים לְמִסְפַּר בְּנֵי יִשְׂרָאֵל • מתי הוצב הגבול למנין העמים?

(דברים לב, ח) בְּהִנָּחֵל עָלֵינוּ גְּזֵיִם בְּהַפְרִידוֹ בְּנֵי אָדָם יֵצֵב גְּבֻלַּת
עַמִּים לְמִסְפַּר בְּנֵי יִשְׂרָאֵל:

מה הפירוש 'יצב גבולות עמים למספר בני ישראל'?

רש"י מפרש שה' קיים את האומות ולא השמידם בדור ההפלגה, בשביל מספר בני ישראל שעתידין לצאת משם. וכן המקרא נדרש לאחריו, שה' עשה אומות הרבה, וכמה עשה, כמספר שבעים נפש שירדו למצרים.

ברש"י לא נתפרש מתי היה מאורע זה של הצבת גבול העמים לשבעים לשון. ולכאן אין שייכות בין מה שאירע בדור ההפלגה למספר של האומות, אלא הפסוק מלמדנו שעצם קיום האומות בדור ההפלגה היה בשביל ישראל שיצאו מהם, ועם גבול - כמספר בני ישראל.

בת"י מבואר פרטים נוספים על המאורע, ועל השייכות בינו למספר האומות:

בְּאַחֲסָנוֹת עֲלָאָה עֲלָמָא לְעַמְּמִיָּא דִּי נִפְקוּ מִבְּנוֹי דְנַח בְּאַפְרָשׁוּתִיָּה
מִכְתָּבִין וְלִישָׁנִין לְבָנֵי נִשְׂאָ בְּדָרָא דְּפִלְגוּתָא, בִּי הוּא זְמַנָּא דְּמָא
פִּיצָתָא עִם שׁוֹבְעִין מִלְּאֲכֵיָּא דְּבָרְבִי עַמְּמִין דְּאַתְגְּלִי עִמָּהוֹן לְמַחְמִי
קִדְתָּא, וְבִי הוּא זְמַנָּא אֲקִים תְּחֻמֵּי אוּמִיָּא בְּסָכוּם מִנִּין שׁוֹבְעִין
נִפְשָׁתָא דִּישְׂרָאֵל דְנַחְתוּ לְמִצְרַיִם:

[בהנחל עליון העולם לגוים אשר יצאו מבני נח, בהפרידו כתבים ולשונות
לבני אדם בדור הפלגה, באותו הזמן הטיל גורל עם שבעים מלאכים
נשיאי הגוים שנתגלה עמהם לדאות העיר, ובאותו זמן הציב גבולות עמים
כמספר שבעים נפשות ישראל שירדו למצרים]

מבואר בת"י שבאותו זמן של דור ההפלגה הטיל ה' גורל בין המלאכים - שרי האומות אשר

התגלה עמם לראות את המגדל שבנו אנשי דור ההפלגה. (על תוצאות ההגדרה ת"י מרחיב בפסוק הבא, להלן) והנה קודם גורל זה לא היה לכל אומה מלאך שהוא שר שלה בשמים, ובעקבות מעשה דור ההפלגה מינה ה' לכל אומה שר, וערך גורל איזה מלאך יפול לאיזה אומה, בגורל הוגרלו בעצם **שבעים ואחד** אומות שאמורים להתחלק לשבעים ואחד שרים - והם המלאכים שמנינם שבעים והקב"ה עצמו, ובגורל יצא שישראל יהיו בחלקו של הקב"ה.⁸

עיין ברמח"ל (דרך ה' ח"ב פ"ד) שמבאר את משמעות שינוי הנהגת ה' עם האומות, ממצב של השגחת ה' על האומות למצב של התנהלות עם שר - מלאך בשמים, ואילו ישראל נותרו בהשגחה ישירה של ה'.

בת"י בפרשת נח (בראשית יא, ח) מבואר שלאחר שנעשה גורל זה⁹ (המבואר בת"י כאן) ירד ה' עם שבעים המלאכים שנתמנו לשרי האומות כשביד כל אחד מהם לשון אומתו, והפיץ ה' את בני דור ההפלגה לכל העולם ע"י שנתחלקו לשבעים לשונות.

באירוע זה הוצב גבול העמים שיהיו שבעים בדיוק, והטעם בזה מבואר בתרגום כאן, מפני שמנין זה מכון כנגד השבעים נפש של ישראל שירדו מצרימה.

וזוהו שנאמר כאן: ... 'בהפרידו בני אדם יצב גבולות עמים למספר בני ישראל', **שבעת היא** הפריד את האומות לשבעים לשונות, ואז הציב את גבול האומות במספר שבעים, כמספר בני ישראל אשר ירדו מצרימה.

במשמעות התלות של מנין האומות במספר שבעים נפש שירדו מצרימה, ראה הערה¹⁰.

8. פרטים אלו מבוארים בפרקי דרבי אליעזר המובא בפסוק הבא. ולפ"ז מה שמבואר בדניאל שמיכאל הוא השר של ישראל אינו באותו דרגה של שרי העמים כי להאמור ישראל הם בחלקו של הקב"ה עצמו.

9. בת"י שם לא הוזכר כלל ענין הגורל, אך לאור האמור כאן, כך היה סדר הדברים וכך מבואר גם בפרקי דרבי אליעזר שהובא להלן.

10. עין בפירוש ה'אור החיים' (כאן) שזה לעומת זה עשה האלוקים - אילן הטוב ואילן הרע, ולכל אילן ע' ענפים, באילן הטוב כנגד ענפי הקדושה, ובאילן הרע ענפי הטומאה, והמשיל את ענפי הקדושה על שכנגדה בחלק הרע, עיי"ש.

וביתר ביאור ראה ב'שם משמאל' (האזינו תרע"ו): "יצב גבולות עמים למספר בני ישראל, היינו שבעים אומות למספר שבעים נפש. הפירוש שכל נפש היה בידה לתקן את האומה שהיא דוגמת נפשה, היינו שבמה שהוא בעצמו נמשך אחר השי"ת בכל כחות נפשו, בזה עצמו המשיך גם כן את האומה שהיא דוגמת נפשו בלי אומר ובלי דברים. וכן אחר כך שנתחלקו ע' הנפש לששים רבוא, נתרבו נמי האומות ונתחלקו כעפרות תבל, ובכל איש ואיש מישאל תולין אלפים ורבות מהאומות שהם שייכים לשורש נשמתו לתקנם, או כאשר לא יאבו שמוע ינטל מהם הניצוץ הקדוש המחיה אותם וישומו כלא היה" ... וראה עוד במכתב מאלהו (חלק ג עמוד ריב). ועיין עוד בת"י בפרשת תולדות (כח, ג) עה"פ: 'והיית לקהל עמים' שמבאר ש'קהל עמים' זה הסנהדרין שהם שבעים ומספרם מכון כנגד העמים, עיי"ש.

ענין הגורל, מופיע גם בפרקי דרבי אליעזר (פכ"ד) המובא להלן בקטע הבא.

כִּי חֶלֶק יְיָ עָמוֹ יַעֲקֹב חֶבֶל נַחֲלָתוֹ • עַם יִשְׂרָאֵל חֶלֶקוֹ
ונחלתו של ה' - משום שעלו בגורל!

(דברים לב, ט) כִּי חֶלֶק יְיָ עָמוֹ יַעֲקֹב חֶבֶל נַחֲלָתוֹ:

מיהו 'יעקב' האמור בפסוק?

לרש"י הפסוק מדבר על **יעקב אבינו** המשולש בשלש זכויות, זכות אברהם יצחק וזכותו. כחבל המשולש בגדילים. והוא ובניו 'חבל נחלתו'.

ת"י מפרש באופן אחר:

**וְכִיּוֹן דְּנִפְל עָמָא קְדִישָׁא בְּפִיזָתָא דְּמֵאֲדִי עֲלָמָא פִּתַּח מִיכָאֵל
פּוּמִיָּה וְאָמַר אָדוּם חוֹלֵק טָב דְּשׁוּם מִימָדָא דִּי עִמִּיָּה. פִּתַּח
גְּבִרְיָאֵל פּוּמִיָּה בְּתוֹשְׁבָתָא וְאָמַר דְּבֵית יַעֲקֹב עֲדָב אַחְסִנְתִּיהָ:**

**[וכיון שנפל עם הקודש בגורל של אדון העולם פתח מיכאל פיו ואמר
כי חלק טוב של שם מאמר ה' עמו, פתח גבריאל פיו בשיבח ואמר שבית
יעקב גורל נחלתו]**

כהמשך לתרגומו בפסוק הקודם, בו נאמר שבזמן דור ההפלגה ערך ה' גורל בין שרי האומות, ממשיך ת"י בפסוק זה ומתאר את תוצאות הגורל, ולדבריו פסוק זה נאמר על ידי המלאכים - מיכאל וגבריאל אשר שיבחו על כך שישראל עלו בגורלו של הקב"ה.

לדבריו נמצא שיעקב האמור בפסוק אינו יעקב אבינו, אלא **'בית יעקב'** - עם בני ישראל שנפלו בגורלו של הקב"ה. דבר זה אף מוכרח לפירוש ת"י, דכיון שהגורל נעשה בזמן דור ההפלגה הרי שיעקב אבינו גופיה כלל לא היה קיים ולא שייך שיצא בגורל, ובהכרח שזו

האומה שנקראת 'בית יעקב'.

כדברי תרגום יונתן מבואר בפרקי דרבי אליעזר (פכ"ד):

מגין שהפיל גורלות בניהם, שנאמר בהנחל עליון גוים. ונפל גורלו של הקב"ה על אברהם ועל זרעו, שנאמר כי חלק ה' עמו. אמר הקב"ה, חבל וגורל זה שנפל עלי רצת נפשי, שנאמר חבלים נפלו לי בנעימים. וירד הקדוש ברוך הוא ושבעים המלאכים הסובבים כסא כבודו, ובלבל את לשונם לשבעים גוים ולשבעים לשון, כל אחד ואחד גוי וכתבו ולשונו, וקנה מלאך על כל אומה ואומה, וישראל נפל בחלקו וחבלו, ועל זה נאמר כי חלק ה' עמו¹¹.

וְאֲנִי אֶקְנִיאִם בְּלֹא עִם בְּגוֹי נָבֵל אֶכְעִיסִם • סדר וסיבת הגלויות הרמוזים בפסוקים אלו

(דברים לב, כא - כד) הֵם קִנְאוּנִי בְּלֹא אֵל כְּעֶסְוִי בְּהַבְלִיהֶם וְאֲנִי
אֶקְנִיאִם בְּלֹא עִם בְּגוֹי נָבֵל אֶכְעִיסִם: (כג) אִסְפָּה עֲלִימוֹ דְּעוֹת חֲצִי
אֶכְלָה בָּם: (כד) מִזֵּי דְעַב וּלְחָמִי דְשִׁף וְקִטְבִּי מִדִּירִי וְשִׁין בְּהֵמַת
אֲשִׁלַּח בָּם עִם חֲמַת זַחְלִי עֶפֶר:

מה הפירוש 'ואני אקניאם בלא עם'?

רש"י מפרש שכאן נרמזו ב' גלויות, גלות בבל ביד הכשדים שלא היו כלל עם. (לא היו נחשבים כלל, וה' רומם אותם לרדות בהם את עולמו - רמב"ן). וגלות אדום ביד בני עשיו שעליו נאמר (עובדיה

11. ומכאן מוכח כאחד הצדדים בשאלה האם ישראל הם אומה מתוך השבעים אומות או שהם השבעים ואחד. דכאן נאמר להדיא שהיו שבעים מלאכים שעמדו לפני ה' ומלבדם היה את ה' שישראל נפלו בחלקו, ואם כן מוכח שישנם שבעים ואחד אומות.

וראה ברבנו בחיי, שכך כתב להדיא (בראשית מו, כז): "וכן אומות הקדמונים ע' ועם ישראל ע"א". וכן הוכיח המהרש"א (סוטה לו:): ממה שמקריבים שבעים פרים כנגד שבעים אומות ולא מקריבים ששים ותשע.

א, ב): 'בזוי אתה מאוד'¹².

ת"י מפרש שבפסוק זה נרמז רק גלות בבל, ובהמשך הפסוקים נרמזו יתר הגלויות, וסיבת גלותם:

הִינּוּן אֶקְנֹן קְדָמוּי בְּדָלָא אֱלֹהָא, אֲרִגִּיזוּ קְדָמוּי בְּהַבְלִיחוֹן וְאֶנָּא
אֶקְנִינֹן בְּאוּמָא דְלֹא אוּמָא, בְּבַבְלָאִי עֵמָא טַפְשָׁא נְרִגֹזוּ יִתְהוֹן:
[הם הכעיסו לפני בלא אל, הרגיזו לפני בהבליהם, ואני אקניאם בעם
שאינו עם, בבלאים עם נבל נכעיס אותם]

לדעת ת"י הפסוק מדבר על גלות ישראל ביד הכשדים בני בבל, הנקראים 'עמא טיפשא', משום שלא היה להם לא כתב ולא לשון¹³ (עי' ספורנו). וכן בש"ס היו מכונים הבבלאים: 'בבלאי טיפשא' (עיין ביצה טז, כתובות עה. ועוד).

בפסוק הבא מפרש ת"י את סיבת התמשכות הגלויות מגלות בבל וכך מתרגם את הנאמר:
"אֶסְפָּה עָלֵימוּ רְעוּת חֲצִי אֲכֻלָּה בָּם":

וְכֵד הִינּוּן יְחִיבִין בְּבַבְלִי הִינּוּן פְּלַחִין לְטַעְוֹתֵהוֹן, בְּגִין כּוֹן אִמְרִית
בְּמִימְרֵי לְמַכְנָשָׁא עֲלֵיהוֹן בִּישְׁתָּא גִירִי מִחַת פּוֹדְעֵנּוֹתִי אֲשִׁיצִי
בְּהוֹן:

[וכאשר הם נתונים בבבל הם עובדים לאליליהם, בגלל זה אמרתי
במאמרי לאסוף עליהם רעות חצי מכת עונשי אכלה בהם]

ת"י מפרש שבהיותם בבבל חטאו ישראל בעבודה זרה, וכך היא דעת רבנן (מדרש שה"ש ז, ח)
שישראל עבדו עבודה זרה בימי נבוכדנצר¹⁴, ולכן אמר ה' לאסוף עליהם רעות ולשלח בהם

12. עיין גיטין (פ.) מלכות שאינה הוגנת זו מלכות הרומיים, ואמאי קרי לה שאינה הוגנת שאין להם לא כתב ולא לשון (ופרש"י - אלא משל אחרים). ותוס' בע"ז (י.) פירש שאין להם כתב ולשון מיוחד למלכות. וראה ברמב"ן שגלות אדום נרמזת ב'גוי נבל אכעיסם' שעשיו הוא נבל אשר לא זכר ברית אחיו.

13. צ"ע דבגמ' אמרו זאת על מלכות רומי וכנזכר לעיל בהערה, ועיין היטב בתוס' בע"ז (י. הנ"ל).

14. אמנם רבי שמעון חולק וסובר שנבוכדנצר גזר רק על חנניה מישאל ועזריה לעבוד ע"ז, ולא עבדו.

את חיציו, שהם הגלויות הנוספות המתוארות בפסוק הבא (כד): "מִזֵּי רָעַב וּלְחָמִי רָשָׁף וְקָטַב מְרִירֵי וְשֹׁן בְּהֵמַת אֲשַׁלַּח בָּם עִם חֲמַת זֹחֲלֵי עֶפֶר". ובת"י מבאר שכל תארים אלו הם סוגים ומינים של שדים ומזיקים אשר נמשלו בהם האומות שרדו בישראל:

**אֲגִלִּי יִתְהוֹזֶן בְּמַדִּי וּבְעֵלָם מִגֹּז שְׁבִית בָּבֶל אֶעֱיֶקוּ לַחֹזֶן דְּבֵית אֲגַג
דִּי מִתִּילִין לְשִׁידִין מְנוּפְחֵי כָפֹן וּלְמִזִּיקֵי אֲכִילֵי עוֹף וְלִבְנֵי טְהַרִּירֵי
בְּתִישֵׁי רוּחִין בִּישִׁין וְלִילִין וּמְדַוְּחֵי דְרוּחִין בִּישִׁין וְיוֹנָאֵי דְנִבְתִּין
בְּשִׁינֵיהוֹן הֵיךְ חִיוּת בְּרָא אִיגְרֵי בְּהוֹן וְאַטְלָטְלִינוֹן בִּיד אֲרַמָּאֵי
דְּמַלְיִין אֲרִיסֵן כְּחִיוִן חוֹדְמָנִיא זֹחֲלֵי דְעַפְרָא:**

[אגלה אותם במדי ובעלם מתוך שבי בבל, הציקו להם בית אגג אשר משולים לשדים מנופחי רעב ולמזיקי אכילי עוף ובני הצהדים, מכת רוחות רעות ושדים ומפדיחי רוחות רעות. והיוונים הנושכים בשניהם כמו חיות השדה אגרה בהם, ואשליכם ביד ארמים המלאים ארס כנחשים שרפים זוחלי עפר]

ת"י מפרש שמתוך גלות בבל נפוצו ישראל לפרס ומדי, שם הצרו להם 'בית אגג' זרעו של עמלק, והם המן האגגי וחבירו. שנמשלו בפסוק זה לשדים, מזיקים, ורוחות רעות:

מִזֵּי רָעַב - שדים מנופחי רעב.

וּלְחָמִי רָשָׁף - מזיקים אכולי עוף. (ובתרגום ירושלמי - אכולי עוף טמא)

וְקָטַב מְרִירֵי - בני הצהרים, מוכי רוחות רעות ולילין ומנשבי רוחות רעות.

עד כאן המשל לבני אגג זרעו של עמלק, מכאן ואילך ממשיך הפסוק לגלות יון ואדום:

וְשֹׁן בְּהֵמַת אֲשַׁלַּח בָּם - הם היוונים הנושכים בשניהם כחית השדה. ששיעבדו בישראל בגלותם.

עִם חֲמַת זֹחֲלֵי עֶפֶר - אלו האדומיים שמלאים ארס כנחשים צפעונים שאין רפואה לנשיכתם שטלטלו את ישראל והגלוּם מן הארץ.

הרי שבפסוקים אלו נרמזו ארבעת הגלויות אשר גלו בהם ישראל: **בבל, פרס ומדי, יוון, ואדום.**

וְאִי־בִינוּ פְּלִילִים • הוא האויב הוא העד והוא השופט

(דברים לב, לא) כי לא כְּצוּרֵנוּ צוּרָם וְאִי־בִינוּ פְּלִילִים:

מה הפירוש 'ואויבינו פלילים'?

רש"י מפרש (בפסוק כט) שפסוקים אלו מדברים על האומות: "לו חכמו ישכילו זאת, יבינו לאחריתם", - לו חכמו האומות היה להם להתבונן לסוף פורענותם של ישראל, והיה להם לשאול, **כיצד יתכן שאחד מהם ירדוף אלף מִישראל, אם לא כי צורם של ישראל מכרם.**

ובדרך זו מפרש רש"י את פסוקנו, שהרי יודעים הם האומות שלא כצורנו צורם שעד עתה לא יכלו אלוהיהם של האומות כלום כנגד צורנו, ועתה אויבינו שופטים אותנו, והיה להם להסיק מכך שצורנו מכרנו להם.¹⁵

ת"י מפרש שפסוקים אלו מדברים על ישראל (וכך מפרש גם תרגום ירושלמי):

אָרוֹם לֹא כְּתִקְיָהוֹן דִּישְׂדָאֵל טַעֲוֹתָהוֹן דְּעַמְמִיא, אָרוֹם תִּקְיָהוֹן
דִּישְׂדָאֵל כְּדִּי חֻבּוֹן מִיִּיתִי עֲלֵיהוֹן פּוֹדַעְנֹתָא, וְכַד פְּרִסִּין יִדְיָהוֹן
בְּצִלּוֹ עֲנִי וּמִשְׁזִיב יִתְהוֹן. אֲבָל טַעֲוֹתָהוֹן דְּעַמְמִיא עֲבֹ"ס לִית בְּהוֹן
צָרוֹה, וְעַל דִּי אֲרֻגִּיזֵנּוּ קְדָמָי וְלֹא הִדְרֵנּוּ לְפִלְחָנִיה אֲתַעְבִּידוּ בְּעַלִּי
דְּבִינֵנוּ סְהַדִּינּוּ וְדִינֵינּוּ:

[כי לא כצורם של ישראל אלילי העמים, כי צורם של ישראל כאשר]

15. אמנם גם רש"י בסוף השירה מביא שנחלקו בספרי כיצד לדרוש את הפסוקים האם כלפי ישראל או כלפי האומות, אך גם שם לא נראה שבפסוק זה מפרש כת"י, עיי"ש.

יחטאו מביא עליהם עונש, וכאשר פורסים ידיהם בתפילה עונה ומציל אותם. אבל אלילי העמים - עובדי כוכבים ומזלות אין בהם צורך, ועל אשר הכעסנו לפניו ולא חזרנו לעבודתו נעשו אויבינו עדינו ושופטינו]

לדברי ת"י היה להם לישראל להתבונן בכך שאין אלוהיה העמים, אלא כאשר חוטאים מביא עליהם פורענות, וכאשר מתפללים עונה ומציל אותם, אבל אלוהי העמים אין בהם צורך, ומכיון שהרגזנו את ה' ולא חזרנו לעבודתו נעשו אויבנו עדים ודיינים.

העונש הכבד בשעבוד האויב, הוא שהאויב עצמו עד ושופט. הצטרפות של ב' תפקידים אלו תחת גלימת האויב, הם מציאות שכולה לרעת הנאשם, דבר שלא יתכן לעולם על פי תורה.

כפירוש ת"י מבואר גם בספרי (כאן):

ואויבינו פלילים - כבר כתבת לנו שאויב לא דן ולא מעיד, שנאמר (במדבר לה) 'והוא לא אויב לו' - יעידנו. 'ולא מבקש רעתו' - ידינו. ואתה מניח עלינו אויבים עדים ודיינים.

**רְאוּ עֵתָה כִּי אֲנִי אֱנִי הוּא... מַחְצֵתִי וְאֲנִי אֶרְפָּא
וְאֵין מִיָּדִי מִצִּיל ♦ אֵת מִי עֵתִיד ה' לִמְחוּץ בְּאוֹפֵן שֶׁלֹּא תִהְיֶה לוֹ
רְפוּאָה?**

**(דברים לב, לט) רְאוּ עֵתָה כִּי אֲנִי אֱנִי הוּא וְאֵין אֱלֹהִים עִמָּדִי אֲנִי
אֲמִית וְאַחִיָּה מַחְצֵתִי וְאֲנִי אֶרְפָּא וְאֵין מִיָּדִי מִצִּיל:**

אל מי מדבר הפסוק, אל ישראל או אל האומות?

רש"י מפרש שהפסוק מדבר אל ישראל, שעליהם להבין מן הפורענויות הבאות עליהם, ומן התשועה שאושיעכם, שביד ה' להשפיל ולהרים ואין אלהים העומד כנגדו למחות. אני אמית

ואחיה מחצתי ואני ארפא, ואין ידי מציל - את הפושעים ב¹⁶.

ת"י מפרש באופן אחר:

כִּד יִתְגַּלִּי מִימְדָא דִּי לְמַפְדּוֹק יִת עֲמִיה יִימֵד לְכָל עַמְמֵיָא חֲמוֹן
כְּדוֹן אָרוֹם אָנָא הוּא דְהוּוּיִתִּי וְהוּוּיִת וְאָנָא הוּא דְעֵתִיד לְמַהוּי וְלִית
אֱלֹהָא חוּדָן בְּד מִינִי אָנָא בְּמִימְדֵי מִמִּית וּמַחִי מַחִיתִי יִת עֲמָא בֵּית
יִשְׂרָאֵל וְאָנָא אֲסִי יִתְהוֹן בְּסוֹף יוֹמִיָא, וְלִית דְּמִשְׁזִיב מִן יְדֵי גּוֹג
וּמִשְׁדִּייתִיה לְמִסְדָּא סְדִי קְדָבָא עֲמַהוֹן:

[כאשר יתגלה מאמדי ה' לפדות את עמו יאמר לכל העמים ראו עתה כי
אני הוא שהייתי והוה, ואני הוא שעתיד להיות ואין אלקים אחד חוץ ממני
אני במאמדי ממית ומכה, הכיתי את עם בית ישראל ואני ארפא אותם
באחריות הימים, ואין שמציל מידי גוג ומחנהו, לערוך מלחמה עמהם.]

לדברית ת"י הפסוק פונה אל האומות, כתשובה על שאלתם בפסוק הקודם: 'ואמר אי אלוהימו',
על כך יענה ה' לעתיד לבוא כשיתגלה לפדות את עמו, אני הוא שהייתי ואני שעתיד להיות
וכו' אני הכתי את בני ישראל ואני ארפא אותם באחרית הימים ואין מי שמציל מידי את גוג
ומחנהו.

כפירוש ת"י שפסוק זה הוא תשובה לאומות כך פירשו גם רשב"ם, דעת זקנים, וחזקוני (כאן).

16. אמנם גם רש"י בסוף השירה מביא שנחלקו בספרי כיצד לדרוש את הפסוקים האם כלפי ישראל או כלפי
האומות, אך גם שם לא נראה שבפסוק זה מפרש כת"י, עיי"ש.

עֲלֵה אֶל הַר הָעֵבְרִים הַזֶּה • משה רבנו חשב שעליה זו דומה לעליה להר סיני

(דברים לב, מט) עֲלֵה אֶל הַר הָעֵבְרִים הַזֶּה הַר נָבוֹ אֲשֶׁר בְּאֶרֶץ
מוֹאָב אֲשֶׁר עַל פְּנֵי יַרְדֵּחוֹ וְרָאָה אֶת אֶרֶץ כְּנָעַן אֲשֶׁר אָנֹכִי נָתַן לִבְנֵי
יִשְׂרָאֵל לְאֶחָזָה:

בת"י על פסוק זה מובא מחשבתו של משה לאחר שנצטווה לעלות להר העברים:

וְהָיָה כִּי־וַיֵּן דָּאֲמַר לִיה מִי־מָדָא דִּי־יִסּוּק לְטוֹר עֵבְרָאִי הָדִין טוֹרָא
דְּנָבוֹ חֲשַׁב בְּלִבֵּיהּ וְאֲמַר דְּלִמָּא דְּמִיָּא מְסוּקָתָא דָּא לְמְסוּקָתָא
דְּטוֹרָא דְּסִינִי אֲמַר אֵיזֵל וְאִיקְדִּישׁ יְת עֲמָא אֲמַר לִיה מִי־מָדָא דִּי
לֹא כָּל הַיָּאֵר אֱלֵהֵן סוּק וְחֲמִי יְת אֲרַעָא דְּכְנַעַן דָּאֲנָא יְהִיב לִבְנֵי
יִשְׂרָאֵל לְאֶחָסְנָא:

[ויהי כאשר אמר לו מאמר ה' עלה להר העברים הזה - הר נבו, חשב
בלבו ואמר, אולי דומה עליה זו לעליה של הר סיני, אמר אליך ואכין
את העם, אמר לו מאמר ה' לא בן, כי אם עלה וראה את ארץ כנען]

מבואר שמשה חשב שצריך לקדש את העם טרם עלייתו להר כמו במעמד הר סיני, ויש לידע
מדוע כך חשב?

בספר 'ברכת אברהם' הביא בשם ה'אמרי אמת' שביאר על פי הנאמר בזה"ק שביום המיתה
מראים לאדם כל מה שעבר עליו, ולצדיקים באים בימים אלו כל הכוחות מכל ימיהם, ואם כן
נתעורר אצל משה רבנו מה שהיה במעמד הר סיני, וכששמע שציווהו ה' עלה אל הר העברים
הזה חשב משה שעליה זו היא כמו העליה להר סיני.

וַמַּת בָּהֶר אֲשֶׁר אַתָּה עֲלֶה שָׁמָּה • תפילתו המיוחדת של
משה בשעה זו להיכנס לארץ ישראל

(דברים לב, נ) וַמַּת בָּהֶר אֲשֶׁר אַתָּה עֲלֶה שָׁמָּה וְהֶאֱסַף אֶל עַמּוּיִךְ
בְּאֲשֶׁר מֵת אֶהְרֹן אַחִיךָ בָּהֶר הַהוּא וַיֵּאֱסַף אֶל עַמּוּיוֹ: (נא) עַל אֲשֶׁר
מַעֲלַתְּם בִּי בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּמִי מְדִיבֶת קֹדֶשׁ מְדַבֵּר צֵן עַל אֲשֶׁר
לֹא קִדְשִׁתֶּם אוֹתִי בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל:

מדוע פירט ה' למשה את טעם מיתתו כאן, הלא כבר ידע משה שלא יראה את
הארץ ובקש והתחנן על זה בפרשת ואתחנן?

בת"י מבואר שפסוק זה בא כמענה לתפילה מיוחדת שנשא משה כעת לאחר שנאמר לו
לעלות אל הר העברים, בתפילה זו דימה משה את מיתתו כמיתת אב לבן יחיד שטרם מאוד
בגידולו ונקנס למיתה רגע קודם שראה בשמחתו:

וְשָׁכַב בְּטוֹוֹרָא דְּאַנְתָּ סְלִיק לְתַמָּן וְאַתְּכַנֵּשׁ לְעַמְךָ אוֹף אַנְתָּ, הֵיכְמָא
דְּשָׁכַב אֶהְרֹן אַחוּךְ בְּטוֹוֹרוֹס אוֹמְנוֹס וְאַתְּכַנֵּשׁ לְעַמִּיָּה. מִן יַד פִּתַּח
מִשָּׁה פּוֹמִיָּה בְּצִלּוֹתָא וְכֵן אָמַר, רַבּוּנִיָּה דְּעֵלְמָא בְּבָעוּ מִנִּי, לֹא
אַהִי מִתִּיל כְּבֹד נֶשׁ דְּהוּא לִיָּה בִּיד יְחִידָאִי וְאַשְׁתַּבִּי, אֲזַל פְּדָקִיָּה
בְּמִמּוֹן סָגִי, אֶלְפִּיָּה חֲכָמָתָא וְאוֹמְנוֹתָא, קְדִישׁ לִיָּה אִיתָא, נְצִיב
אַבוּדִנְקִי דְּמִלְכִּיא, בְּנָא לִיָּה בֵּית חֲתָנוּתָא, אֶתְקִין לִיָּה פּוֹדִיָּנָא
וְקִטֵּר לִיָּה גִנְנָא בְּגִיָּה, זְמִין לִיָּה שׁוֹשְׁבִינִי, אַפָּא פִתִּיָּה גָכֶס גִּיבְסִיָּה
מִזַּג חֲמִדִּיָּה. כִּיּוֹן דְּמִטָּא לְמַחְדֵּי בְּרִיָּה עִם אֲנִתְתִּיָּה, וּבָעוּ שׁוֹשְׁבִינִי
לְמַכְדָּךְ דְּפִתָּא, אֶתְבַּע חֲהוּא בְּרִיָּה לְבִי דִּינָא קִמִּי מִלְכָּא, וְאַתְקִנְס
דִּין קְטוֹל, וְלֹא דָלוּ מִנִּיָּה עַד דְּחִמִּי בְּחֲדוּזֵת בְּרִיָּה. הֵיכְדִּין אָנָּא
טְרַחֲתִי בְּעָמָא חֲדִין, אֶפִּיקִית יִתְהוֹן בְּמִימְדָּךְ מִמְצָדִּים, אֶלְפִּיָּת
יִתְהוֹן אוֹדִיָּתְךָ, בְּגִיתִי לְהוֹן מִשְׁכָּנָא לְשִׁמְךָ, וְכַד מִטָּא זְמָנָא

לְמִיעֲבֹד יְת יִזְדָּנָא לְמִידוֹת יְת אֲרַעָא אֲנָא מִתְקַנֵּס לְמִמַּת. אִי
נִיחָא לְקַמֵּךְ דְּלִי מְנִי וְאֶעְבֹּד יְת יִזְדָּנָא וְאַחֲמִי בְּטוֹבְתָא דִּישְׂרָאֵל
וּמִבְּתַר בְּדִין אִימוֹת:

(נא) אָתִיב לִיָּה מְרִי עֲלֵמָא וְכֵן אָמַר, מִן בְּגִלְל דְּשִׁקְדָּתוֹן בְּמִימְרִי
בְּמַצַּע בְּנִי יִשְׂרָאֵל בְּמוֹי מִצּוֹת דְּקַם מִדְּבָרָא דְּצִין, מְטוֹל דְּלָא
קִדְּשִׁתוֹן יְתִי בְּמַצַּע בְּנִי יִשְׂרָאֵל:

[ושכב בהר שאתה עולה לשם, והאסף לעמך גם אתה, כמו ששכב אהרן
אחריך בהר ההר ויאסף אל עמו, מיד פתח משה פיו בתפילה וכן אמר, רבון
העולם בבקשה ממך, לא אחיה משול כאיש שהיה לו בן יחיד ונשבה, הלך
פדאו בכסף רב, לימדו חכמה ומלאכה, קידש לו אשה, נטע נטיעה של
מלכים, בנה לו בית חתנות, הכין לו אפריון וקשר לו סככה בתוכו, הכין
לו שושבינין, אפה לחמו שחט זבחו מזג יינו. כאשר הגיע לשמוח בנו עם
אשתו ורצו השושבינין לאכול פת, נתבקש אותו האיש לבית המשפט
לפני המלך, ונקנס משפט מות, ולא המתינו לו עד שידאה בשמחת בנו.
כן אני טרחתי בעם הזה הוצאתי אותם במאמריך ממצרים, לימדתי אותם
תורתך, בניתי להם המשכן לשמך, וכאשר הגיע הזמן לעבוד את ה' הירדן
לידש את הארץ אני נקנס למות. אם רצוי לפניך המתן לי ואעבוד את
ה' הירדן ואראה בטובת ישראל ואחרי כן אמות].

(נא) [השיב לו אדון העולם וכן אמר, על אשר מעלתם במאמרי בתוך בני
ישראל, במי מדיבת דקם במדבר צין, בגלל שלא קידשתם אותי בתוך
בני ישראל]

